

Voorgevel Handelsbladgebouw (foto NRC/Handelsblad)

YVONNE SCHOUTEN

Algemeen Handelsbladgebouw van de sloop gered

Achter het Paleis op de Dam en aan de Nieuwe Zijds Voorburgwal staat een groot pand, waarop in Jugendstil-letters de naam 'Algemeen Handelsblad' is te lezen. Te oordelen naar de staat waarin het gebouw verkeert, heeft het zijn beste tijd wel gehad. Het geheel maakt een verwaarloosde indruk; graffiti-teksten ontsieren de onderpui, de kozijnen zijn in verschillende kleuren geschilderd en achter de vensters ontwaart men rommelige interieurs.

Nadat het pand bijna tien jaar door krakers bezet is geweest, zal de gemeente in 1988 een start maken met de bouw van HAT-eenheden in het gebouw. Aan een jarenlange onzekerheid over behoud dan wel sloop van het Algemeen Handelsbladgebouw is nu een eind gekomen en de karakteristieke gevel van het gebouw, ontworpen door Ed. Cuypers, zal bewaard blijven.

Ed. Cuypers

Architect van dit, in 1902 ontstane, gebouw is *Eduard Cuypers*, neef van de bekende *P. J. H. Cuypers*. Hij is in 1859 in Roermond geboren in een artistiek milieu, zijn vader was kunstenaar en de broer van zijn vader was de hiervoor genoemde architect

P. J. H. Cuypers. Eduards eerste kennis met betrekking tot de bouwkunst is hem dan ook door zijn oom bijgebracht, bij wie hij op het atelier in Roermond heeft gewerkt. Evenals zijn oom verhuist Eduard op een gegeven moment naar Amsterdam. Hoewel minder bekend dan zijn oom, is

Ed. Cuypers zeker geen onbelangrijke architect geweest. Volgens de grote architectuurhistoricus *Hitchcock*¹ is niet alleen *Berlage* belangrijk geweest voor het ontstaan van de Amsterdamse School, maar heeft ook Cuypers hierbij een grote rol gespeeld.

Vader van de Amsterdamse School

De drie bekendste architecten van de *Amsterdamse School*², *Van der Mey*, *De Klerk* en *Kramer* hebben alledrie bij het architectenbureau van Ed. Cuypers gewerkt. Van grote invloed op hun ontwerpen zijn vooral de Engelse en Duitse publicaties met betrekking tot de *Art Nouveau* geweest, waar zij op het bureau van Cuypers kennis van hebben kunnen nemen. *Art Nouveau*-elementen, zoals gestileerde plantmotieven en asymmetrische vormen, zien we dan ook in de details van Van der

Mey's *Scheepvaarhuis* terugkomen. Dergelijke elementen zien we ook bij het Algemeen Handelsbladgebouw, maar die zullen later in dit artikel besproken worden.

Aan het ontwerp voor het Scheepvaarhuis hebben tevens de Klerk en Kramer meegewerkt, maar in hun eigen ontwerpen zien we meer een voorkeur voor de compacte massa en doorlopende gesloten muren. Dit leidde uiteindelijk tot diverse woningcomplexen in Amsterdam, waarvan die aan het *Spaarndammerplantsoen* wel tot een van de betere voorbeelden van Amsterdamse School-architectuur gerekend mag worden.

Drie belangrijke architecten dus, wier architectonische vaardigheden op het bureau van Cuypers tot volle ontplooiing konden komen. Invloed oefende Cuypers ook uit door middel van zijn tijdschriften. Zo richtte hij in 1903 *'Het Huis'* op en in 1913 *'Het Nederlandsch-Indische Huis, Oud en Nieuw'*. Deze fraai verzorgde uitgaven bevatten voornamelijk artikelen over architectuur en interieurs. Als officiële ondertitel hadden deze tijdschriften *'Prentenboek Gewijd aan Huisinrichting, Bouw- en Sierkunst'*.

Kraakpand

Nadat het Algemeen Handelsblad in 1975 is verhuisd naar het onderkomen van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (fusiepartner), komt het gebouw van het Algemeen Handelsblad leeg te staan. Het pand wordt dan een interessant object voor speculanten. De Amsterdamse projectontwikkelaar *Jack van Zanten* koopt het pand voor 2,2 miljoen gulden en verkoopt het kort daarna met een winst van 7 ton aan projectontwikkelaar *WILMA*. Deze wil het pand slopen ten behoeve van nieuwbouw, zoals kantoren, winkels en luxe appartementen.

Echter, voordat het zover komt trekken in 1978 de eerste krakers het pand binnen en binnen een paar dagen is het hele complex bezet. *WILMA* besluit vervolgens het pand te verkopen, waarop de gemeente voor het bedrag van 3,6 miljoen gulden, eigenaar wordt van het Algemeen Handelsbladgebouw. De gemeente zegt het pand te willen verbouwen, waarbij de gevel gespaard zal blijven. De krakers stemmen in met het plan van de gemeente, maar onder voorwaarde dat ze de indeling en inrichting van het pand geheel zelf kunnen bepalen. Hierop reageert de gemeente in het geheel niet en pas na jarenlange stilte, legt de gemeente in 1985 basisvoorzieningen aan, zoals gas en elektriciteit.

In 1986 komt er weer wat schot in de zaak en de gemeente besluit om HAT-eenheden te bouwen in het pand. Als de krakers hiermee niet akkoord gaan, dan zou het pand worden afgebroken.

Uiteindelijk zijn beide partijen kortgeleden tot overeenstemming gekomen en zal men inderdaad overgaan tot de bouw van HAT-eenheden in het pand. Een groot deel van de grond waarop het gebouw staat, zal teruggegeven worden aan de gemeente, die het zal gaan verhuren aan commerciële instellingen. Deze huuropbrengsten zullen voor een deel de kosten kunnen dekken die de bouw van de HAT-

eenheden met zich meebrengt.

Opvallend is dat in deze periode van gesprekken tussen de gemeente en krakers, de architectonische waarde van het pand nauwelijks ter sprake is gekomen. De argumenten van de krakers hadden voornamelijk betrekking op het feit dat ze daar in alle vrijheid met een groep mensen bij elkaar konden wonen en dit niet wilden opgeven. De gemeente van haar kant heeft herhaaldelijk met sloop gedreigd als de krakers niet toestemden in de plannen voor de bouw van HAT-eenheden in het pand. Dit waren de enige plannen die de gemeente financieel haalbaar achtte. Nergens dus een argument dat zou pleiten voor het behoud van een architectonisch waardevol pand.

Architectuur-historische waarde

Dat het pand wel degelijk architectuur-historische waarde bezit en dat het juist op grond van dat feit behouden moet blijven, zal ik nu trachten aan te tonen.

Het Algemeen Handelsbladgebouw is kort na de eeuwwisseling (1902) gebouwd. Na een periode van neostijlen³, was men op zoek naar een nieuwe stijl. Een aantal Nederlandse architecten, onder wie Ed. Cuypers, voelt zich aangetrokken tot de stijl waarin men in bijvoorbeeld België, Frankrijk en Duitsland bouwt. In België en Frankrijk noemt men deze stijl de *'Art Nouveau'* en in Duitsland en Oostenrijk de *'Jugendstil'*. Deze architectuur kenmerkt zich met name door asymmetrische gevels, met in de gevels decoraties die als het ware stileringen van plant- en diermotieven vormen. De ramen zijn doorgaans groot en worden geheel opgenomen in de decoratie van de gevel; de lijn is hierbij een belangrijk onderdeel en meestal zijn deze (gebogen) lijnen in zweepslagvorm. In Nederland wordt deze *'Nieuwe Kunst'* doorgaans Jugendstil genoemd en Ed. Cuypers is een van de Nederlandse architecten die met deze nieuwe vormtaal gaat werken.

Als we het gebouw van het Algemeen Handelsblad eens nader gaan bekijken,

Recente foto van de ingang aan de Nieuwezijds Voorburgwal (foto Yvonne Schouten)

zien we heel wat van deze buitenlandse invloeden, in met name de gevel, toegepast. De vormen zijn echter niet letterlijk overgenomen van de buitenlandse Art Nouveau, maar vertaald in een Nederlandse manier van bouwen. Alle zwaarigheid en overvloedige decoraties van bijvoorbeeld de Belgische Art Nouveau (zoals van *Victor Horta*), zien we in de Nederlandse Jugendstil-architectuur op een gematigder wijze terugkomen. Zo ook bij het Algemeen Handelsbladgebouw van Ed. Cuypers; de asymmetrie in de gevel en de Jugendstildecoraties zijn duidelijk aanwezig, maar het geheel maakt zeker geen overdadig gedecoreerde indruk. Het is alsof de Art Nouveau-architectuur van onze zuiderburen met een hollande nuchterheid wordt bekeken en vertaald is in een Nederlandse wijze van bouwen.

Opvallende decoraties aan dit gebouw zijn de gestileerde bloemmotieven op de eerste verdieping en niet te vergeten de decoraties in de twee gevelbeëindigingen links en rechts. Deze laatste vormen echter een verhaal apart, waar ik later op terug zal komen. We gaan nu eerst kijken naar wat het gebouw als voorbeeld van de Nederlandse Jugendstil-architectuur zo bijzonder maakt. Ed. Cuypers heeft de gevel van het Algemeen Handelsblad een zogenaamde *'plastische werking'* meegegeven. Dit wil zeggen dat hij bepaalde delen van de gevel (zoals het midden van de eerste en tweede verdieping) naar voren laat komen en andere delen terug laat wijken. Er ontstaat zo als het ware een soort bolling in de gevel, die het gebouw heel expressief maakt. Dat vloeiende en in elkaar overlopende vormen- en lijnenspel, wat ook wel *'organisch'* wordt genoemd, wordt nog duidelijker als we de toegang op de begane grond (rechts) bekijken.

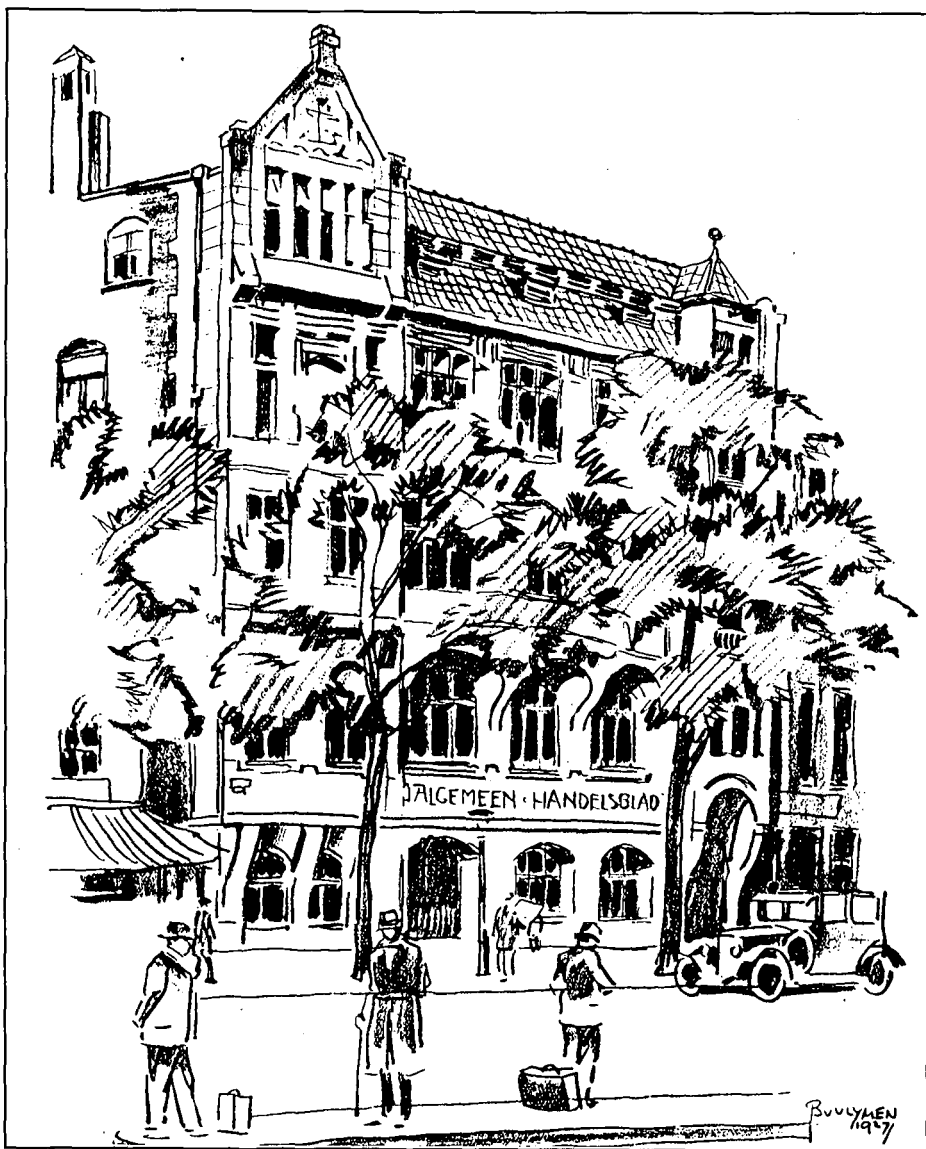
Dit spelen met lijn, vorm en gevel is een, voor Nederlandse begrippen, bijzondere manier van bouwen. De Nederlandse Jugendstil-architectuur mist in het algemeen het plastische effect, wat Cuypers hier in zijn gevel wel heeft bereikt, en is doorgaans strak van vorm. Cuypers heeft hier beide elementen op geslaagde wijze weten te combineren: het strakke in de opbouw van de gevel en de plastische werking wat het zij-aanzicht van de gevel zo boeiend maakt.

Kort samenvattend zouden we kunnen zeggen dat het gebouw, deels vanwege zijn plastische kenmerken, een belangrijke plaats binnen de Nederlandse Jugendstil-architectuur inneemt. Niet minder belangrijk, en al eerder in dit artikel aangetoond, is de rol van Ed. Cuypers bij het ontstaan van de Amsterdamse School geweest. Twee goede redenen om eens stil te staan bij de waarde van dit pand voor de Nederlandse architectuurgeschiedenis.

De decoraties en hun betekenis

Tot slot nog iets over de hiervoor genoemde decoraties in de linker en rechter gevelbeëindiging. Waarschijnlijk zijn ze welbewust gekozen, en waren zij bedoeld om de filosofie van het Algemeen Handelsblad kenbaar te maken.

Linksboven in de gevelbeëindiging is een afbeelding van een bootje met daarin twee mannelijke figuren, te zien. Het bootje vaart op zee hetgeen weergegeven

Het Handelsbladgebouw, getekend in 1927 door B. van Vlymen

wordt door middel van gebeeldhouwde golven. Dit geheel vormt min of meer een reliëf, in tegenstelling tot de andere decoratie, die in goudverf is uitgevoerd. Deze decoratie in de rechter gevelbeëindiging laat twee hanen zien, met tussen hen in een opkomende zon. In de christelijke kunst wordt de haan gebruikt als symbool voor waakzaamheid. De reden hiervoor is simpel, namelijk omdat hij zo vroeg in de ochtend kraait, waarmee we tegelijkertijd de afbeelding van de opkomende zon verklaard hebben.

Een symbool voor waakzaamheid op de gevel van een krant is natuurlijk zeer passend, maar daarmee hebben we nog niet de andere afbeelding verklaard. Het reliëf met het bootje is moeilijker te verklaren hoewel het niet ondenkbaar is dat het, evenals de decoratie met de hanen, een verwijzing naar waakzaamheid inhoudt. Hier is ons echter te weinig over bekend om er een uitspraak over te kunnen doen. We zullen het reliëf in ieder geval moeten plaatsen in een kader van waakzaamheid en overdracht van informatie. Twee belangrijke aspecten bij het goed functioneren van een krant. ■

- teenth and Twentieth Centuries' Pelican History of Art, p. 356-57.
2. De architectuur van de *Amsterdamse School* heeft grote aandacht voor de ambachtelijke verwerking van materialen en bouwt op een expressieve, plastische wijze in baksteen.
 3. *Neostijlen*: een periode van herleving, en vaak leidend tot imitaties, van stijlen uit voorbije perioden. Zo heeft men in de 19e eeuw het neo-classicisme, neo-renaissance en de neo-gotiek (P. J. H. Cuypers).
 4. G. Ferguson, 'Signs and Symbols in Christian Art', p. 14.

Bronnen:

- H. R. Hitchcock, 'Architecture Nineteenth and Twentieth Centuries'.
G. Ferguson, 'Signs and Symbols in Christian Art'.
G. Fanelli, 'Moderne architectuur in Nederland', 1900-1940.
Haagse Post 24 oktober 1987, 'Yuppers' door Jules Banffer en Jan Eilander.
Het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Huis Oud en Nieuw. Jaargang 17, Aflevering 1 en 2, 1928.

Noten

1. H. R. Hitchcock, 'Architecture Nine-

Yvonne Schouten is kunsthistorica te Utrecht

In memoriam ir. J.A.M. den Boer

Vlak na 4 december 1987 kregen wij bericht dat de heer Den Boer, onze technisch adviseur, was overleden. Wij wisten van zijn ziekte - die ons overdonderde -, wij leefden mee met de aanvankelijke hoop en dan toch plotseling dit snelle afscheid.

Alhoewel een technisch adviseur de taak heeft de Provinciale Commissie te adviseren, beschouwden wij Den Boer eigenlijk als gewoon meedenkend en meevolgend lid, die door zijn beleving en deskundigheid een grote inbreng had. En dat niet alleen in woorden, menig schriftelijk stuk is door hem opgesteld.

Na ruim 31 jaar werkzaam te zijn geweest in de sfeer van de ruimtelijke ordening, laatstelijk als directeur van de Provinciale Planologische Dienst in Drenthe, kon Den Boer vanaf 1973 als technisch adviseur een grote ervaring en visie inbrengen die hem bij uitstek geschikt maakte als adviseur van onze Bond. Een man die stil kon staan bij monumentale gebouwen of onderdelen daarvan, maar tegelijk ook zicht had op het bredere verband van de functie van een dergelijk gebouw, de omgeving daarvan en de ruimtelijke inpassing. Geen eenzijdige monumenten-freak dus.

Geen plek in Drenthe kon aan de orde komen of hij kende die en de geschiedenis er omheen. Groot en klein had zijn aandacht, maar vooral Assen - zijn woonplaats - hield hem zeer bezig. En terecht, zeker als hoofdplaats van de provincie, krijgt die stad monumentaal en ruimtelijk bepaald niet de aandacht die het verdient.

Je proefde dat hier een mens bezig was voor wie het werk meer was dan een vak. Den Boer had dan ook een veelzijdige belangstelling en was ook zelf een vaardig kunstenaar. Een diepgelovig mens bovendien. Iemand die het zich door al die aspecten in zijn leven niet altijd gemakkelijk heeft gemaakt.

Treffend, ook voor zijn werk voor onze Commissie was deze zin uit zijn afscheidsbrief: 'Ik genoot van de schoonheid van de natuur en het vermogen om daar iets van in beeld te brengen.' Wij zullen het nu echt zonder hem moeten doen. ■

mr. A. Tchernoff,
voorzitter van de
Provinciale Commissie Drenthe